

לחייך בתורים, צווארך בחרוזים

נאוּ לְחַיִּיךָ בְּתוֹרִים צְוֹאֲרֶךְ בְּחֻרְזִים: (שיר השירים א י)

שיר השירים רבה פרשה א (וילנא, סימנים ב-ג), (דונסקי, סימנים נא-נב-נג)¹

"נאוּ לְחַיִּיךָ" – מה לחיים לא נבראו אלא לדיבור, כך משה ואהרן לא נבראו אלא לדיבור.² "בתורים" – בשתי תורות, אחת שבכתב ואחת שבעל פה ... "צווארך בחרוזים" – אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם כליניא של מרגליות.³

דבר אחר: "נאוּ לְחַיִּיךָ בתורים" – אלו סופרים ומְשֻׁנִּים ומלמדי תינוקות באמונה. "צווארך בחרוזים" – אלו התינוקות. דבר אחר: "נאוּ לְחַיִּיךָ בתורים" – אלו הרבנים. "צווארך בחרוזים" – אלו התלמידים שחוזרין צוואריהם לשמוע דברי תורה מפיהם כאדם שלא שמע דברי תורה מימיו.⁴

דבר אחר: "נאוּ לְחַיִּיךָ בתורים" – בשעה שמייללך ההלכה אלו עם אלו, כגון ר' אבא בר מימי וחבריו.⁵ "צווארך בחרוזים" – בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני. וכי עיקר נתינתן מהר סיני לא באש היו ניתנין? שנאמר: "וההר בוער באש עד לב השמים" (דברים ד יא). בן עזאי היה יושב ודורש והאש סביבותיו, אזלון ואמרון (הלכו ואמרו) לרבי עקיבא: רבי, בן עזאי יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו. הלך אצלו ואמר לו: שמעתי שהיית דורש והאש מלהטת סביבך. אמר לו: הן. אמר לו: שמא בחדרי מרכבה היית עסוק?⁶ אמר לו: לאו, אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיו ערבים כעיקר נתינתן. וכן עיקר נתינתן מסיני לא באש היו ניתנין? שנאמר: "וההר בוער באש עד לב השמים" (דברים ד יא).⁷

¹ הנוסח שהבאנו הוא על פי מהדורת ש. דונסקי, דבר, ירושלים תל אביב, 1980.

² משה יותר בדיבור עם הקב"ה ואהרן יותר בדיבור עם העם. כך נראה מהמדרש שם שקצרנו ולא הבאנו את כולו. ראה שם.

³ להלן נראה ש"חורזים בדברי תורה" הוא ביטוי עם משמעויות רבות שעיקרן בא לציין את אופן הלימוד. אלא שכאן, בתחילת המדרש הוא אומר: "חורזים אחריהם" – כנראה אחרי משה ואהרן, ואי לכך לא מדובר בסנהדרין של בית שני, אלא בשבעים הזקנים של דור המדבר. ר' חורזים" כאן משמע "חוזרים", היינו, משננים היטב את לימוד התורה. ראה מסכת עירובין דף נד עמוד ב (מובא בהרחבה בהקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה): "תנו רבנן: כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו. נסתלק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להן משה פירקו, נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן ... נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקו, נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקו. נמצאו ביד אהרן ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד הזקנים שנים, וביד כל העם אחד. נסתלק משה, ושנה להן אהרן פירקו. נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקו. נסתלקו בניו, שנו להן זקנים פירקו. נמצא ביד הכל ארבעה. מכאן אמר רבי אליעזר: חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים". שים לב שמשה מסתלק ולא נוכח כאשר אהרן מלמד. גם לא בפעם הראשונה. וכך הוא גם הלאה. מוסר השכל לדרך "העברת המקל" מדור לדור? התלמיד שומע את רבו פעמים הרבה. אבל הרב לא בודק ולא "חונק" את תלמידו? וליניא הוא line – line. החוט או הסיב עליו תלויים החרוזים.

⁴ דווקא כאן נראה היה להשאיר את המילה חורזים ולא חוזרים, במובן של מגביהים את הצוואר לשמוע בצמא את דברי רבותיהם (ויש על כך תמונות מתרבויות אחרות של הגבהת הצוואר בחרוזים וחישוקים שונים). ראה המדרשים על התינוקות שהגביהו צווארם, בקריעת ים סוף, והצביעו ואמרו: "זה אלי ואנוהו". מסכת סוטה ל ע"ב: "דרש רבי יוסי הגלילי: בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את השכינה, עולל הגביה צווארו ותינוק שמת דד מפיו, ואמרו זה אלי ואנוהו". והרי לנו המקבילה: נאוּ – אנוהו.

⁵ דונסקי מבאר "מיללין" כמו מאללין: תרים, חוקרים ודורשים. ואולי זה גם הרחש של בית המדרש שמזכיר לדרשן את נהמת התורים.
⁶ ראה מדרשים רבים אחרים על האש שהייתה מתלהטת כאשר חכמים עסקו בתורת הסוד, בפרט במעשה מרכבה. ראה למשל מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כא פסוק א, פרשת משפטים: "מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור ויוצא מירושלם ור' אלעזר בן ערך תלמידו מהלך אחריו. אמר לו: ר' שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה. אמר לו: לא כך שנית לך ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. אמר לו: אם לאו, תן לי רשות שאומר לפניך. היה ר' אלעזר בן ערך דורש עד שהייתה האש מלהטת מכל סביביו. כיון שראה רבן יוחנן בן זכאי שהייתה האש מלהטת מכל סביביו ירד מעל החמור ונשקו ואמר לו: ר' אלעזר בן ערך, אשרי יולדתך אשריך אברהם אבינו שזה יצא מחלצוך. הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אלעזר בן ערך בכף שנייה מכריע הוא את כולם". ראה סיפור זה גם במסכת חגיגה דף יד ע"ב. ומשם הדרך קצרה ל: "ארבעה נכנסו לפרדס". היחיד שנכנס בשלום ויצא בשלום הוא ר' עקיבא. ואילו בן עזאי נפגע (הציץ ומת). ר' עקיבא חושש לבן עזאי.

⁷ בן עזאי מרגיע את ר' עקיבא ומציין שהאש המלהטת באה לא מעיסוק בתורת הסוד, אלא מלימוד תורה וחרוזיה מספר לספר ומפרשה לפרשה. הדברים היו שמחים כנתינתן בסיני, אבל מה שנוגע לתכנים, החרוזה היא הרבה מעבר לתורה שניתנה בסיני והיא נמשכת על פני כל המקרא: נביאים ראשונים ואחרונים ואף כתובים. ראה הדיון במסכת בבא בתרא דף יג ע"ב לגבי כריכת ספרים אלה ביחד: "תנו רבנן: מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר: תורה בפני עצמה, נביאים בפני עצמן וכתובים בפני עצמן". למה כל זה חשוב כל כך? כי אנחנו עומדים בשיר השירים שהוא שייך לכתובים. ודורשים פסוק ממנו:

ר' אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו. אמר: שמא איני חורז בדברי תורה כתיקן? דאמר ר' לוי: אית דידע למחרוזת ולא ידע למקדח ואית דידע למקדח ולא ידע למחרוזת.⁸ ברם אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא.⁹ דבר אחר: "נאו לחיך בתורים" - בשעה שקורין בדברי תורה בתוריהן.¹⁰ הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג. זה שאתה אומר: "ובהגיע תור נערה ונערה" (אסתר ב יב). "צוארך בחרוזים" - ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר: אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו ומדלגות זו מזו ודומות זו לזו וקרובות זו לזו.¹¹

ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקפג

"צוארך בחרוזים" - אלו הפייטנים.¹²

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך לרוח החידות והחידוד של ליל הסדר, הנה חידה נוספת. מה זה: "משך את השור, קידש בכסף, פיסל במדבר ושילח את הבכור"? (רמז: מסכת מגילה דף לא עמוד א, שולחן ערוך אורח חיים סימן צ סעיף ה)

"נאו לחיך בתורים צוארך בחרוזים" על המעלה הגדולה של חריות כל כתבי הקודש. ואנו נזכרים גם שר' עקיבא הוא שהכריז ששיר השירים הוא קודש קדשים (מסכת ידים פרק ג משנה ה) ונלחם על מקומו בין כתבי הקודש: "אמר ר' עזריאל חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל. שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים". שים לב ל"סיבוב" הפתלתל. הכתובים, בפרט ספרי אמ"ת ושיר השירים, שנוספו לתורה ולנביאים, הם שמעשירים את עולם התורה, המדרש והאגדה עד שחריותם במחרוזת אחת מחזירה אותנו למעמד הר סיני!

⁸ יש מי שיודע לחרוז (להשחיל את החרוזים למחרוזת) אבל אינו יודע לקדוח (לעשות חורים בחרוזים על מנת שאפשר יהיה להשחיל אותם). ויש מי שיודע לקדוח, אבל לא יודע לחרוז. הנמשל הוא ברור. הקודח הוא חכם בקיא וחרף שלומד כל נושא בעיון רב ולן בעומקה של הלכה (מגילה ג ע"ב על יהושע) ואילו החורז הוא הדרשן שמקשר ענין לענין. מעין הוויכוח בין סיני ועוקר הרים (סוף מסכת הוריות, ראה דברינו [החרש היה ליבם](#) בפרשת החודש שם הארכנו בנושא זה). ר' אבהו חושש מהאש המלהטת סביבו, שמא הוא חורז אך אינו מעמיק או מעמיק ואינו יודע לחרוז ולקשר.

⁹ אבל אני, חוזר ר' אבהו ומביע את בטחונו, יודע הן לחרוז והן לקדוח. ואנו יודעים שר' אבהו היה חכם גדול גם בהלכה וגם באגדה. והגם שהיה אדם צנוע וותן (ראה סוטה מ ע"א רק כדוגמא אחת) משווה ר' אבהו את עצמו לבן עזאי ושאר גדולי ישראל, בלי להמעיט מערך עצמו. וכבר הארכנו לדון בנושא של הכרת חכמים את ערך עצמם, בלי להצטנע באופן מלאכותי, בדברינו בשבת המועד פסח ושיר השירים, [חדשים גם ישנים](#) דודי צפנתי לך.

¹⁰ בזמננו.

¹¹ שלוש אסכולות מצאנו על הנושא של סידור פרשיותיה (או פרשותיה) של תורה. האחת זו שכאן, שיש תמיד קשר ורצף בין פרשה לפרשה ויש לדרוש סמוכים והמשכיות: "למה נסמכה פרשת נזיר לסוטה", "למה נסמכה פרשת דינים לפרשת המזבח", "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים" וכן רבים. לאסכולה זו שייך גם המדרש הבא מויקרא רבה כה ה (יש לו מקבילה גם בשיר השירים רבה ה): "שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז ... אלו פרשיותיה של תורה שהן נדרשות לפניהם ולאחריהם. ולמה הן דומות? רב הונא בשם בר קפרא אמר: כעמוד הזה שיש לו בסיס מלמטון וקיפלוס מלמעלה, כך הם פרשיותיה של תורה נדרשות לפניהם ונדרשות לאחריהם". ומי שהולך בדרך זו לאורך כל פירושו לתורה הוא רמב"ן. האסכולה השנייה היא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. אסכולה זו מוצגת במדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ח, בדיון מה קדם למה: הציווי על המשכן (פרשת תרומה) או חטא העגל (פרשת כי תשא): "א"ר יהודה בר' שלום אין מוקדם ומאוחר בתורה, שנאמר נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה". יש לדרוש סמוכין היכן שאפשר, אבל היכן שצריך ומתבקש, מותר "להזיז" פרשה ממקומה. הפרשן שהולך בדרך זו הוא, כידוע, רש"י. אסכולה שלישית היא שהסדר שיש בידינו הוא מראש לא הסדר הנכון, במכוון. ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור ג: "זהו שאמר הכתוב לא ידע אנוש ערכה (איוב כח יג) - אמר ר' אלעזר: לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר, שאם ניתנו על הסדר, כל מי שהוא קורא בהם היה יכול להחיות מתים, ולעשות מופתים. לכך נתעלמה סדורה של תורה, והוא גלוי לפני הקב"ה, שנאמר ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי (ישעיה מד ז). נראה שאסכולה זו היא הבסיס לפירושים בתורת הסור, "על דרך האמת", אך לא מצאנו מי שמפתח מדרש זה והולך באופן עקבי בדרך זו והמאיר עינינו יבורך.

¹² דרשת הפסוק שלנו לטובת הפייטנים, היא אולי הדבר שהיינו מצפים לו ביותר, מה גם שכבר הוכח במחקרים רבים הקשר בין הפיוט למדרש. אז מה פשוט יותר מאשר לדרוש את "צוארך בחרוזים" על הפיוטים והפייטנים! אך דא עקא שדרשה זו מופיעה במדרש מאוחר כילקוט שמעוני ולא ברור מהיכן לקח המחבר (ר' שמעון הדרשן מפרנקפורט) מדרש זה. המקור היחיד שאנו מצאנו להתייחסות לפייטנים הוא במדרש ויקרא רבה ל א, שוב על פסוק משיר השירים: "מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל מהו מכל אבקת רוכל אלא דהוה קריי ותניי ופיטן ודרשן". ועניין זה של הקשר פיוטומדרש הוא נושא נכבד שאין אנו בקיאים בו ובוודאי לא נוכל להאריך בו כאן.